

УДК 330.1; 37.07:005.4

Євгенія Б. Хаустова, Наталія Й. Радіонова
Київський національний університет технологій та дизайну
**МОДЕЛЬ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ТА ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті досліджено структуру інтелектуального капіталу. Розглянуто різні підходи науковців щодо моделей інтелектуального капіталу. Розкрито зміст складових інтелектуального капіталу за елементами. Представлено удосконалену структурну модель інтелектуального капіталу закладів освіти. Обґрунтовано процес перетворення інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал. Систематизовано інтелектуальні авуари. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що застосування запропонованої структуризації інтелектуального капіталу дозволить значно підвищити ефективність діяльності освітньої установи.

Ключові слова: *заклади освіти; інтелектуальний капітал; структура капіталу; людський капітал; структурний капітал; складові інтелектуального капіталу.*

Евгения Б. Хаустова, Наталия И. Радионова
Киевский национальный университет технологий и дизайна
**МОДЕЛЬ СТРУКТУРИЗАЦИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО
КАПИТАЛА И ПОТЕНЦИАЛА ВУЗА**

В статье исследована структура интеллектуального капитала. Рассмотрены различные подходы ученых к моделям интеллектуального капитала. Раскрыто содержание составляющих интеллектуального капитала по элементам. Представлено усовершенствованную структурную модель интеллектуального капитала учебных заведений. Обоснованно процесс преобразования интеллектуального потенциала в интеллектуальный капитал. Систематизированы интеллектуальные авуары. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что применение предложенной структуризации интеллектуального капитала позволит значительно повысить эффективность деятельности образовательного учреждения.

Ключевые слова: *учебные заведения; интеллектуальный капитал; структура капитала; человеческий капитал; структурный капитал; составляющие интеллектуального капитала.*

Yevheniia B. Haustova, Natalia Y. Radionova

Kyiv National University of Technologies and Design

THE MODEL OF STRUCTURING INTELLECTUAL CAPITAL AND POTENTIAL OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the structure of intellectual capital. Different approaches of scientists concerning the models of intellectual capital are considered. The content of intellectual capital's components is disclosed by the elements. The advanced structural model of the intellectual capital of educational institutions is presented. The process of transformation of intellectual potential into intellectual capital is substantiated. Intelligent holds are systematized. The practical value of the obtained results is that application of the proposed structuring of intellectual capital will significantly improve the efficiency of the educational institution.

Keywords: *educational institutions; intellectual capital; capital structure; human capital; structural capital; components of intellectual capital.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток інтелектуального капіталу залежить від перетворення інтелектуальних ресурсів у інтелектуальні активи, що призводить до формування різних складових в його структурі. Структуризації інтелектуального капіталу надає можливість обґрунтовано приймати рішення щодо визначення джерел його нарощування та розвитку його складових. Зокрема, при оцінці та аналізі взаємовпливу складових інтелектуального капіталу. Крім того, розподіл інтелектуальних активів за складовими інтелектуального капіталу також може слугувати ознакою їх класифікації.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Питання інтелектуального капіталу та потенціалу досліджували такі науковці, як: В.В. Возна [1], С.М. Ілляшенко [3, 4], Є.М. Коротков [5], Дж. Гелбрейт [2], N. Bontis [7], L. Edvinsson [8], M.S. Malone [8], H. Saint-Onge [10] та ін.

В теорії та практиці управління інтелектуальним капіталом серед науковців сформувалися різні моделі його структури. Першою моделлю з числа актуальних сьогодні стала модель «Skandia Value Scheme» Л. Едвінссона (рис. 1) [8]. На відміну від попередньої моделі Х. Сент-Онжона [10] клієнтський капітал в моделі Л. Едвінссона поставлено на рівні людського, тому організаційний капітал замінено на більш загальний – структурний капітал, в який включені інноваційний та процесний капітали. Такий підхід заснований на тому, що клієнтський капітал так само, як і людський є активними частинами інтелектуального капіталу, а організаційний (інноваційний та процесний) існує для посилення результативності функціонування перших двох.



Рис. 1. Модель структури інтелектуального капіталу Л. Едвінссона [7]

Виходячи з того, що організації будують свої відносини не тільки з покупцями, але і ще з постачальниками в моделі Н. Бонтиса клієнтський капітал замінено на реляційний капітал або капітал відносин [7]. Звертає на себе з багаточисельної кількості моделей інтелектуального капіталу варіант експертної групою РІКАРДІС (RICARDIS) для звіту перед Європейською комісією у 2006 році, в яку крім людського капіталу ввійшов капітал відносин (зв'язків з клієнтами) та організаційний капітал [9]. Дана модель відображає традиційну вже структуру інтелектуального капіталу з трьома складовими, яку запропонував Дж. Гелбрейт [2], але має більш просту ієрархію (рис. 2).



Рис. 2. Модель структури інтелектуального капіталу експертної групою РІКАРДІС [9]

Серед наукових напрацювань вітчизняних науковців щодо структури інтелектуального капіталу ЗВО слід сказати про результати досліджень С.М. Ілляшенко та В.В. Возної, які скористалися широко прийнятою моделлю інтелектуального капіталу з трьома складовими: людським капіталом, організаційним (структурним) капіталом та інтерфейсним капіталом (клієнтським, реляційним) [1, 3, 4].

В моделі С.М. Ілляшенка всі складові капіталу мають потенційну частину, тобто кожний вид капіталу включає потенціал, що протирічить поняттю самого інтелектуального капіталу як сукупності тільки нових знань та досвіду. Дійсно, серед елементів потенційної частини присутні елементи, які можна віднести до організаційного потенціалу в якості

організаційних ресурсів (колективних (корпоративних) знань та технологій, що їх розповсюджують), зокрема, це «висока оплата результатів праці, участь новаторів у прибутку, визнання і вдячність колег і керівництва, сприятливі умови праці й відпочинку». В той же час, деякі елементи ресурсної частини не мають ознак новизни, відмінності або унікальності. Тому просто знання та навички, що відображені в складі людського капіталу, є елементами інтелектуального (людського) потенціалу, а організаційна структура, корпоративна культура та система мотивації творчої праці, які віднесені до організаційного капіталу, можуть нести в себе відомі можливості використання інтелектуальних авуарів та відноситися до інтелектуального потенціалу.

При декомпозиції інтелектуального капіталу В.В. Возною потенційна частина не виділяється, але елементи людського та інтерфейсного (клієнтського, реляційного) капіталів практично ідентичні з елементами цих двох видів капіталів за структуризацією С.М. Ілляшенка. Таким чином, до елементів інтелектуального капіталу у В.В. Возної включені такі, що не мають інноваційної ознаки та можуть характеризувати тільки інтелектуальний потенціал.

До відмінності в розглянутій декомпозиції можна віднести групування організаційного (структурного) капіталу на: організаційні знання; навчально-методична, технічна, технологічна документація; організаційна структура. Однак, до такої класифікації елементів організаційного капіталу виникають питання. Виходячи з того, що система економічної безпеки, система менеджменту якості освіти, система мотивації та стимулювання передбачають за своїм визначенням передбачають організаційні структури. Тому наявність окремої групи – організаційні структури – виглядає зайвою в запропонованій структурній моделі інтелектуального капіталу.

Також в поясненнях до двох розглянутих моделей відсутня аргументація щодо зміни місця організаційного капіталу по відношенню до людського та інтерфейсного (реляційного) капіталів. Оскільки у традиційних моделях даний капітал як пасивний відображається після активного людського капіталу та капіталу відносин.

Невирішені частини дослідження Не зважаючи на значний доробок вітчизняних та закордонних науковців у сфері інтелектуального капіталу та потенціалу закладів вищої освіти, невирішеними завданнями дослідження є обґрунтування різниці в сутності інтелектуального потенціалу та капіталу, а також систематизація інтелектуальних авуарів за структурними складовими інтелектуального капіталу.

Метою дослідження є розробка структурної моделі інтелектуального капіталу та потенціалу ЗВО з визначенням відмінностей між ними та систематизацією інтелектуальних авуарів за їх складовими.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Схематично зв'язок та різницю у складі інтелектуального потенціалу та інтелектуальний капітал зображено на рис. 3, який передбачає розмежування серед авуарів нових (унікальних, інноваційних) активів та загальновідомих (загальнодоступних, старих) ресурсів. Перші складають капітал, другі – потенціал. В свою чергу інтелектуальні активи були поділено на нові залучені інтелектуальні людські активи та активи відносин, а також на нові власні організаційні активи та придбаний гудвіл.

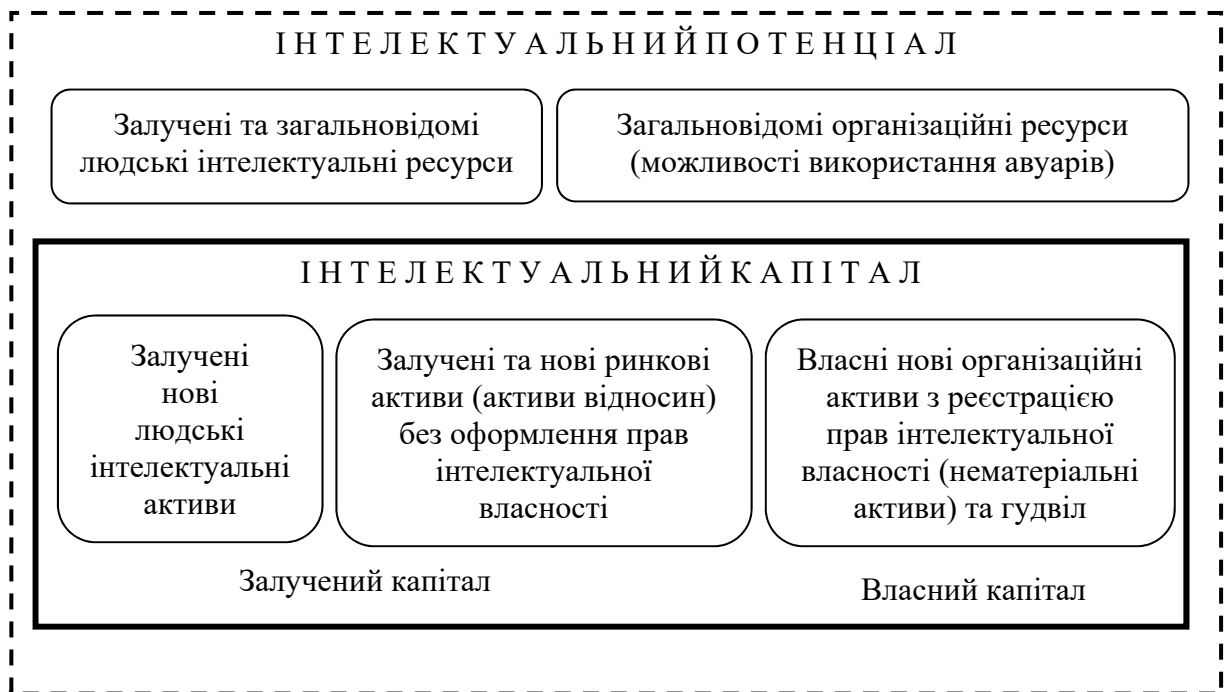


Рис. 3. Розподіл інтелектуальних авуарів інтелектуального потенціалу та капіталу

Виходячи з наведеного, серед інтелектуальних авуарів виокремлено такі їх групи:

1) Залучені нові інтелектуальні активи, результати використання яких частково можуть належати власнику інтелектуального виробництва, але не належати йому за правом власності в частині володіння, зокрема, це нові знання, досвід та навички, професійні зв'язки окремих найманих працівників, які є об'єктом їх монопольного володіння та використання з отриманням економічних вигід у вигляді заробітної плати, бонусної емісії акцій (опціонів), додаткових виплат та інших благ.

2) Залучені унікальні ринкові активи (активи відносин), результати використання яких контролюються суб'єктом господарювання без оформлення прав інтелектуальної власності.

3) Власні та нові організаційні активи, результати використання (або невикористання за відсутності потреби) яких та права володіння належать власнику інтелектуального виробництва; вони визнаються за міжнародними стандартами звітності та обліку активами та складають його власний капітал, якщо:

- прогнозованими економічними вигодами від їх використання у майбутньому;
- визначеною вартістю на підставі понесених витрат на їх створення (придбання) або вартістю очікуваних економічних вигід від їх використання;
- наявністю формального права володіння (контролю) ними у власника.

До таких активів відносяться, зокрема, нематеріальні активи та придбаний гудвіл. Таким чином, відмінними ознаками інтелектуальних авуару-активів є їх новизна (креативність, унікальність) та право власності (користування, володіння, контролю).

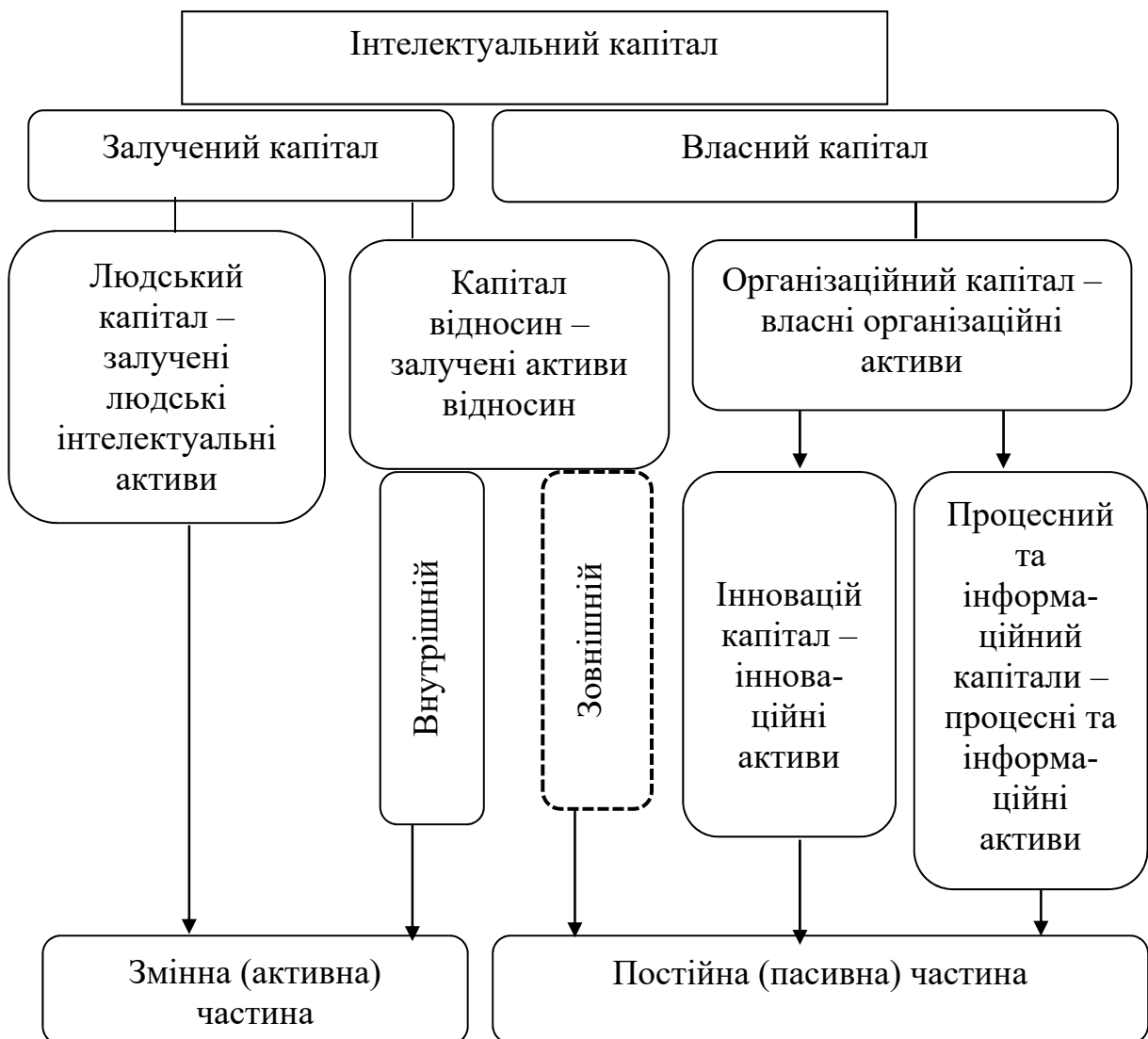
4) Тому до інтелектуальних авуарів-ресурсів відповідно відносять:

- загальновідомі, загальнодоступні «старі» знання організації, наприклад на об'єкти інтелектуальної вартості із закінченням терміну охоронних документів;
- знання, досвід та навички найманого працівника, які є загальними для всіх працівників;
- організаційні ресурси (інтелектуальні можливості), які не є об'єктами інтелектуальної власності, але за їх наявності залучені інтелектуальні активи стають загальнодоступними та засвоюються іншими членами колективу (стають власними інтелектуальними ресурсами), що уможливорює досягнення синергетичного ефекту від спільної праці.

За стандартами звітності та обліку такі ресурси не визнаються активами, а відповідні витрати, не капіталізуються та вважаються поточними. Виходячи з вищенаведеного, в ході структуризації інтелектуального капіталу та потенціалу ЗВО був об'єднаний підхід до визнання активів за нормами стандартів обліку та звітності з підходом до визначення інтелектуального активу як нового ресурсу. Враховуючи недоліки та протиріччя існуючих моделей структури інтелектуального капіталу ЗВО було побудовано власну модель, в основу якої покладено модель експертної групою РІКАРДІС, але з виділенням в організаційному капіталі інноваційного та процесного, що є характерним для моделей Л. Едвінссона. В той же час до процесного капіталу був доданий інформаційний капітал, враховуючи роль інформації в організації діяльності суб'єкта (рис. 4).

Враховуючи, що у державних установ не може виникати придбаного гудвілу в структурній моделі інтелектуального капіталу ЗВО зовнішній

капітал відносин виділено пунктиром. Інша справа з придбаним гудвілом у приватного сектору, в якому він разом із організаційним капіталом виступають власним капіталом у приватних суб'єктів господарювання, але відіграючи пасивну роль у створенні додаткової вартості, відноситься до постійної частини капіталу. Щодо внутрішнього капіталу відносин, то за його роллю у створенні додаткової вартості в інтелектуальній діяльності ЗВО його можна відносити як до змінної частини інтелектуального капіталу. Але оскільки відповідні активи відносин (неявні, ірраціональні, неформалізовані колективні знання та канали їх утворення-передачі) формуються у зовнішньому середовищі, то внутрішній капітал відносин за своїм характером є залученим (табл. 1).



Джерело: авторська розробка.

Рис. 4. Удосконалена структурна модель інтелектуального капіталу ЗВО

Таблиця 3
 Удосконалена структурна модель інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу ЗВО

Інтелектуальний капітал		Організаційний капітал	
Людський капітал	Капітал відносин	Інноваційний капітал	Процесний + інформаційний капітал
Залучені інтелектуальні людські активи як предмет, засіб та результат інтелектуальної діяльності	Власні та залучені активи відносин (ринкові) у вигляді неязних колективних знань, що формуються в процесі взаємовідносин із зовнішнім середовищем та можуть виступати предметом, засобом та результатом інтелектуальної діяльності	Власні організаційні активи у вигляді явних знань як засіб та результат інтелектуальної діяльності	Власні організаційні активи як засіб та результат інтелектуальної діяльності
Нові та унікальні знання та досвід науково-педагогічних працівників	Інформація із звітів та унікальні рекомендації з удосконалення діяльності, що надається аудиторськими фірмами або контролюючими (перевіряючими) організаціями. Нові колективні знання, що створюються в процесі спільної інтелектуальної діяльності з економічними контрагентами (наприклад, з іншими ЗВО, бізнес-структурами, громадськими організаціями).	Нематеріальні активи у вигляді прав власності на продукт інтелектуальної праці (патенти, торгові знаки, авторські права, «шоу-хау») та право використання місця походження, майна, природних ресурсів, економічних та інших привілеїв.	Власна актуальна наукова та навчально-методична інформація (підручники, посібники, монографії, наукові звіти, наукові статті, наукові та науково-методичні доповіді тощо з обмеженим (платним) доступом.

Продовження табл. 3

Інтелектуальний потенціал		
Людський потенціал	Потенціал відносин	Організаційний потенціал
Інтелектуальні людські ресурси	Ресурси відносин (ринкові) в якості неязних (іраціональних) знань як результат взаємовідносин із зовнішнім середовищем	Інноваційний потенціал Організаційні ресурси в якості яєних (раціональних) знань
Знання та досвід науково-педагогічних працівників.	Рекомендації щодо організації діяльності з боку аудиторських фірм, партнерів або контролюючих органів. Імідж закладу та окремих його спеціальностей (здатність емоційно приваблювати споживача). Ділова репутація закладу та окремих його підрозділів, керівництва (готовність партнерів та контрагентів до співпраці). Бренд (широке визнання та високий рівень емоційної довіри) з історією відносин та налагоджуваними зв'язками з контрагентами (у тому числі особисті з боку персоналу) та з різними цільовими та контактними групами. Дієва система працевлаштування. Академічна та підприємницька культура.	Організаційні ресурси Ліцензії на здійснення освітньої діяльності та документи про акредитацію освітніх програм. Публічна інформація, загальнодоступна зовнішня та внутрішня інформація у вигляді довідкової інформації, стандарти якості освіти, бази даних (інформація) про контрагентів, електронні архіви, веб-сайти освітніх установ, наукових організацій та наукових видань, тощо. Філософія, технології та підсистеми управління ЗВО: фінансового планування, економічної безпеки, менеджменту якості освіти, мотивації та стимулювання тощо. Інформаційні системи та технології, засоби комунікації та зв'язку, наукові пошукові системи, програмне забезпечення Наукова та навчально-методична інформація (підручники, посібники, методичні матеріали та академічні тексти з загальним доступом)

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, розвиток людського капіталу та капіталу відносин можливий за умов використання залучених з зовнішнього середовища активів, а розвиток організаційного капіталу (інноваційного, процесного, інформаційного) – за рахунок створених всередині закладу власних інтелектуальних активів. До того вирішальним для розвитку інтелектуального капіталу ЗВО стає капіталізація не тільки інтелектуальних активів науково-педагогічного персоналу, але і нових колективних знань, що залучаються в процесі інтелектуальної діяльності з різними бізнес-структурами та іншими ЗВО в умовах відкритих інновацій та мають властивості самовідтворення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована структуризація інтелектуального капіталу ЗВО передбачає функціонування людського та організаційного капіталів, які об'єднуючись на базі організаційних структур із стійкими інформаційними потоками (каналами), власними соціальними комунікаціями, взаємодією персональних «інтелектуальних брендів», постійними інноваціями знань (досвідом) персоналу та партнерів, забезпечують функціонування капіталу відносин, який із людським капіталом складає змінну частину інтелектуального капіталу та мають вирішальне значення для його розвитку.

Література

1. Возна В. В. Інтелектуальний капітал вищих навчальних закладів: його сутність та структура [Електронний ресурс] / В. В. Возна. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/101.pdf>.
2. Гелбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гелбрейт; пер с англ. – М.: ООО Издательство АСТ, 2004. – 604 с.
3. Ілляшенко С. М. Інтелектуальний капітал ВНЗ як запорука його інноваційного розвитку: сутність, структура, підходи до оцінки / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 143–154.
4. Ілляшенко С. М. Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / С. М. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 91–101.
5. Коротков Є. М. Управление изменениями: учебник и практикум для академического бакалавриата / Є. М. Коротков, М. Б. Жернакова, Т. Ю. Кротенко. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 278 с.
6. Новгородов П. А. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, структура // Весник Удмурского университета. – 2017. – Т. 27, № 2. – С. 38–49.
7. Bontis N. Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: framing and advancing the state of the field / N. Bontis // International of Journal of Technology Management. – 1999. – Vol. 18, No. 5–8. – Pp. 433–462.
8. Edvinsson L. Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson and M. S. Malone. – New York, NY: Harper Business, 1997.
9. Reporting intellectual capital to augment Research, Development and Innovation in SMEs. – Report to the Commission of the High Level Expert Group on RICARDIS. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. – 164 pp.
10. Saint-Onge H. Tacit knowledge: the key to the strategic alignment of intellectual capital / H. Saint-Onge // Strategy & Leadership. – 1996. – Vol. 24, No. 2. – Pp. 10–16.